

Қоровулбозор туман
Ахборот – кутубхона маркази
Ахборот – библиография хизмати

Абдулла Қодирий – ўзбек адабиётида
роман жанри асосчиси

Китобхонга эсдалик

Қоровулбозор - 2026

2018 йил ўзбек адабиётининг буюк вакили, ўзбек романчилигининг асосчиси Абдулла Қодирий таваллудининг 132 йиллиги нишонланади. Шу муносабат билан Когон туман ахборот-кутубхона маркази ахборот-библиография хизмати “..... ” номли китобхонга эсдалик тайёрлади. Ўзбек романчилиги асосчиси 20 аср янги ўзбек адабиётининг улкан намояндаси, ўзбек романчилигининг асосчиси, 20-йиллардаги муҳим ижтимоиймаданий жараёнларнинг фаол иштирокчиси Абдулла Қодирий 1894 йил 10 апрелда Тошкентда боғбон оиласида туғилган. Отаси Қодирбобо хон, беклар кўлида сарбозлик қилган, рус босқини пайтида Тошкент мудофаасида қатнашган. Отаси бошидан ўтган саргузаштлар Абдулла Қодирийнинг қатор асарлари, хусусан тарихий романларининг юзага келишида муҳим рол ўйнаган. Абдулла Қодирий мусулмон мактабида, рустузем мактабида Абулқосим шайх мадрасасида таълим олди. Москвадаги адабиёт курсида ўқиди. Ёшлигиданок қадимги Шарқ маданияти ва адабиёти руҳида тарбия топган. Араб, форс ва рус тилларини ўрганган. Жаҳон адабиётини ихлос билан мутолаа қилган. Оиласи камбағаллашганлиги сабабли болалиқдан мустақил меҳнат қила бошлади, турли касбларни эгаллади, маҳаллий савдогарларга котиблик ва гумашталиқ қилди. 1917 йил Октябрь давлат тўнтаришидан сўнг Эски шаҳар озуқа қўмитасининг саркотиби, “Озиқ ишлари” газетасининг муҳаррири, Касабалар шўросининг саркотиби, “Муштум” журнали ташкилотчиларидан ва таҳрир ҳайъати аъзоси бўлиб ишлади. Абдулла Қодирий ижодий фаолиятининг бошланиши 1910 йилларнинг ўрталарига тўғри келади. “Садои Туркистон” газетасининг 1914 йил 1 апрель сонида Абдулла Қодирий имзоси билан “Янги масжид ва мактаб” сарлавҳали хабар босилади. Бу бўлажак адибнинг матбуотдаги дастлабки чиқиши эди. Орадан кўп ўтмай, унинг “Тўй”, “Аҳволимиз”, “Миллатимга”, “Фикр айлагил” каби шеърлари, “Бахтсиз куёв” драмаси, “Жувонбоз” ҳикояси чоп этилади. Абдулла Қодирий ижодининг дастлабки намуналари бўлган бу асарлар миллатпарварлик руҳида ёзилган бўлиб, жадидчилик ғоялари билан суғорилгандир. Муаллиф унда халқнинг забун ҳолатидан куйиб сўзлайди, миллатни уйғонишга даъват этади, фикрлашга чорлайди. Абдулла Қодирийнинг “Улоқда” ҳикояси авалги асарлари билан тенглаштириб бўлмайдиган даражада юқори бўлиб, 20 аср тонгидаги ўзбек реалистик адабиётининг чўққиси, реалистик ҳикоянинг энг яхши намунаси ҳисобланади. Абдулла Қодирийнинг 1917 йил Октябрь тўнтаришидан кейинги фаолияти асосан матбуот билан боғланган. Унинг 1919–25 йиллар оралиғида ёзган мақолалари сони 300 атрофида. Абдулла Қодирийнинг публицистик чиқишлари аввало ўша даврнинг тарихий хужжати, замонасининг солномаси. 20-йиллар ўрталарида ёзилган “Калвак Маҳзумнинг хотира дафтарида”, “Тошпўлат тажанг нима дейдир?” сатирик ҳикоялар туркумида ёзувчи кулгуси “Характер кулгуси” даражасига кўтарилади. Муаллиф бунда ҳаётдаги, одамлар табиатидаги муайян салбий ҳодисаларни соф мафкуравий нуқтаи назардан туриб, нуқул бирёқлама қоралаш, фош этиш йўлидан бормай, характер ва ҳодисаларни холис туриб, мураккаблиги, зиддиятлари билан кўрсатишга жазм этади. Абдулла Қодирий шўро ҳокимиятининг дастлабки йилларида қизғин журналистик фаолияти билан баробар ўзбек адабиётидаги биринчи роман – “Ўтган кунлар” ни яратди (1919–20). Романдан боблар 1922 йиллари “Инқилоб” журналида чоп этилди. 1924–26 йиллари ҳар бир бўлими алоҳида-алоҳида китоб ҳолида босилди. “Ўтган кунлар” яратилган давр ўзбек халқи учун миллатнинг эрки, озодлиги, мустақиллиги,

жаҳондаги ўрни масаласи ҳаёт-момот аҳамиятига молик эди. Абдулла Қодирий мамлакатимиз тараққийпарвар зиёлилари сафида туриб она юртнинг, миллатнинг тақдири устида астойдил қайғурди, ўзича нажот йўлини излади. Аввалига у большевикларнинг ёлғон ваъдаларига ишонди, аммо адиб бу ваъдалар қоғозда қолиб кетаётганини, ёвуз мустамлака сиёсати моҳият-эътибори билан ўзгармай қолаётганини, мунофиқона тус олаётганини, эл орасида бузғунчилик, фитна, синфий-мафкуравий адоват авж олдирилиб, биродаркушлик уруши бошланиб кетганлигини, шўрлик халқ бу қонли сиёсатнинг қурбони бўлаётганини ўз кўзи билан кўрди. Айниқса, Қўқон мухториятининг тор-мор этилиши кўпгина ҳур фикрли зиёлилар катори Абдулла Қодирийнинг қалбини ларзага солди. Адиб “Ўткан кунлар” романи орқали халқнинг миллий онгини уйғотмоқчи бўлди, “тарихимизнинг энг кир, қора кунлари” – юртнинг мустамлака балосига гирифтор этган кейинги “хон замонлари” – 19 аср ўртасидаги мудҳиш тарихий жараёнлар ҳақида сўз очиб, бу аянчли ҳақиқатдан халққа сабоқ бермоқчи бўлди. “Ўтган кунлар” романининг маъно мундарижа доираси ниҳоятда кенг. Унда хилма-хил инсоний тақдирлар, ижтимоийахлоқий, оилавий-ишқий муаммолар қаламга олинган. Бироқ улар орасида юртнинг, миллатнинг тақдири, мустақиллиги масаласи алоҳида ажралиб туради. Бинобарин эл-юртнинг мустақиллиги, бирлиги масаласи романнинг пафосини ташкил этади. Асарнинг бош қаҳрамонлари Отабек ва Юсуфбек ҳожилар шу юрт истиқлоли, фаровонлиги, осойишталиги йўлига ҳаётини, жонини тиккан фидойи кишилардир. “Ўтган кунлар” бамисоли улкан ва тиниқ кўзгу, унда ўзбек миллатининг муайян тарихий шароит, вазиятидаги турмуши, урф-одатлари, руҳиймаънавий дунёси, бўй-басти, қиёфаси кенг кўламда аниқ-равшан гавдалантирилган. “Ўтган кунлар”, бир қарашда, анъанавий ишқ дostonларини ҳам эслатади. Унда Отабек билан Кумушнинг гўзал бахтини барбод этган омиллар кишини чуқур ўйга толдиради. Абдулла Қодирий ҳақиқатнинг кўзларига тик қараган инсон эди. Бу зот ҳақиқатни қадрлади, ҳақгўйлик билан шуҳрат топди. Аммо умри давомида тухматларга учраб, изтироблар ҳам чекди. Қодирий ижодининг аҳамияти унинг миллий роман яратганлиги билангина чекланмайди. Улуғ адиб ўз романларида биринчилардан бўлиб ўзбек халқи ҳаётининг ёрқин манзараларини ҳам чизиб берди, миллий характернинг мукамал намуналарини яратди. Қодирий тарихий романларини ўтган аср ўзбек халқи ҳаётининг қомуси дейиш мумкин. Хуллас, ўз романлари билан Қодирий кенг пландаги реалистик эпик тасвирнинг нақадар катта имкониятларга эга эканлигини намоён қилди, омманинг эстетик тафаккурини бир даража юксалтирди, ўзбек китобхонларининг бидий адабиёт тўғрисидаги тасаввурини бутунлай ўзгартириб юборди. Ёзувчидан халқ ҳаёти, урф-одатлари ва психологиясини чуқур билиш талаб этилади. Абдулла Қодирий ўз ижодида ана шу қоидага содиқ қолади. Зотан, фақат бидий тасвирда холислик китобхонларда ёзувчига нисбатан самимий меҳр туғдиради. Абдулла Қодирий сиймоси халқимиз тасаввурида адолат, ҳақиқат ва жасорат тушунчаларининг тимсоли сифатида из қолдиргани бежиз эмас. Абдулла Қодирийнинг 44 йиллик умри, 20 йиллик ижтимоий ва ижодий фаолият даври кескин курашлар, таъкибу таҳдидлар ичида ўтди. У 1937 йил 31 декабрь куни ҳибсга олинди. 9 ойлик қамоқдаги сўроқ-тергов, қийноқ, хўрликдан сўнг Чўлпон, Фитрат каби маслакдошлари билан бирга қатл этилди.

Абдулла Қодирий ҳаётига оид муҳим саналар

- 1894 йил 10 апрелда таваллуд топди 1
904-1906 – мусулмон мактабида таълим олди
1908-1912 – рус-тузем мактабида таълим олди
1916-1917 – Абулқосим шайх мадрасасида таълим олди
1925-1926 – Москвадаги адабиёт курсида ўқиди
1907-1915 – савдогарларга котиблик ва гумашталиқ қилди
1917-1918 – Октябрь давлат тўнтаришидан сўнг Эски шаҳар озуқа кўмитасининг саркотиби
1919 – “Озиқ ишлари” газетасининг муҳаррири
1920 – қасаба шўросининг саркотиби
1923-1926 – “Муштум” журнали ташкилотчиларидан ва таҳрир ҳайъати аъзоси бўлиб фаолият кўрсатди
1937 – ҳибсга олинди.
1938 – қатл этилди.
1991 – Абдулла Қодирий номидаги Ўзбекистон Республикаси давлат мукофоти таъсис этилди.
1994 – “Мустақиллик” ордени билан тақдирланди.

Абдулла Қодирий ижоди

- 1914-1915 – “Тўй”, “Аҳволимиз”, “Миллатимга”, “Фикр айлагил” шеърлари, “Бахтсиз куёв” драмаси, “Жувонбоз” ҳикояси чоп этилди
1919-1920 – “Ўткан кунлар” романини яратди
1928 – “Меҳробдан чаён” асари ёзиб тугатилди
1934 – “Обид кетмон” қиссасини ёзди.

Абдулла Қодирий таржималари

- 1925 – татар физик олими Абдулла Шуносийнинг “Физика”
1935 – Н. В. Гоголнинг “Уйланиш”
1936 – А. П. Чеховнинг “Олчазор” асарларини ўзбекчага таржима қилди.

Абдулла Қодирий асарлари

1. Қодирий, А. Ижод машаққати : бадиий ижод тўғрисидаги фикр ва мулоҳазалар / А. Қодирий; муҳаррир М. Аҳмедов. – Тошкент : Ўқитувчи, 1995. – 14 б.
2. Қодирий, А. Кичик асарлар / А. Қодирий. – Тошкент : Ғофур Ғулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти, 1969. – 212 б.
3. Қодирий, А. Меҳробдан чаён : роман / А. Қодирий. – Қайта нашр. – Тошкент : Янги аср авлоди, 2017. – 328 б.

4. Қодирий, А. Обид кетмон : колхоз ҳаётидан қисса / А. Қодирий. – Тошкент : Ўзбекистон давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1959. – 256 б.
5. Қодирий, А. Ўткан кунлар : тарихий роман / А. Қодирий. – Тошкент : Шарқ, 2013. – 384 б. – (Аср ошган асарлар)
6. Қодирий, Абдулла. Танланган асарлар : роман / А. Қодирий; Нашрга тайёрловчи Х. Қодирий. – Тошкент: Sharq, 2014. – 880 б
7. Қодирийни кўмсаб : ёднома / нашрга тайёрловчи Ш. Қодирий. – Тошкент : А. Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1994. – 80 б.
8. XX asr O‘zbek hikoyasi antologiyasi / Tahrir hay’ati: A. Oripov va boshq. ; tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar: B. Karimov, H. Abdiyev. – T.: «O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2011. – 624 b.
9. Карим, Баходир. Абдулла Қодирий феномени : Монография. Илмий-адабий, оммабоп нашр / Б. Карим. – Тошкент: “Info Capital Group, 2019. – 480 b
10. Аъзам, Миразиз. Абдулла Қодирий ва Раҳбарой. // Буюклар муҳаббати : [Matn]. Эсселар / М. Аъзам. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2016. – Б.3-21.
11. Abdulla Qodiriy. // XX asr o‘zbek hikoyasi antologiyasi : [Matn]. / Tahrir hay’ati: A. Oripov va boshq.; Tuzuvchi va nashrga tayyorlovchilar: B. Karimov, H. Abdiev. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2016. – B.8 – 31.
12. Qodiriy, Abdulla. She’rlar, ocherk, drama, hajviya va kichik asarlar : [Matn]. / Nashrga tayyorlovchi Xondamir Qodiriy. – Toshkent: Zabarjad Media, 2022. – 400 b. – (Jadid adabiyoti namoyondalari)
13. Abdulla Qodiriy: [Matn]. Nasr / To‘plovchi va nashrga tayyorlovchi Xondamir Qodiriy. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022. – 672 b. – (Turkiy adabiyot durdonalari).
14. Karimov, Bahodir. Abdulla Qodiriy: [Matn]. Risola / B. Karimov; Loyiha rahbari A. Sa’dullaev. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2022. – 160 b. – (Jadidlar).
15. Qodiriy, Abdulla. Mehrobdan chayon: [Matn]. Roman. 23-jild. / G‘oya muallifi va loyiha rahbari L. Tangriev; Muharrir Oydinniso. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018. – 312 b. – (Adabiyot xrestomatiyasi)
16. Qodiriy, Abdulla. Mehrobdan chayon: [Matn]. Roman. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matba ijodiy uyi, 2018. – 288 b. – (Asr oshgan asarlar)

17. Ўсаров, О. Жадидчилик ғоялари ва миллий тараққиёт стратегиясидаги уйғунлик: [жадидчилик тарихий ҳаракат ҳамда миллий тараққиёт стратегиясининг маънавий – илмий асоси ҳақида] / О. Ўсаров // Янги Ўзбекистон. – 2025. – 24 дек.

18. Саидов, Ҳ. Сунъий ақл : Жадид қалбидан чиққан илк ҳайқирик : [19 январь - Махмудхўжа Бехбудий туғилган кун] / Ҳ.Саидов // 19 январь – 2026. – 17 янв.

19. Ҳалим, С. Жадид адабиётининг зукко тадқиқотчиси : [адабиётшунос олим Баҳодир Карим ҳақида] / С. Ҳалим // Маърифат. – 2026. – 4 – фев.

20. Бегалиев, О. Қодирийнинг “Минг бир кеча”си : [Абдулла Қодирийнинг асарлари ҳақида] / О. Бегалиев // Жадид. – 2026. – 13 март.

Ҳурматли китобхонлар! Қоровулбозор туман Ахборот-кутубхона маркази Ўзбекистон халқ ёзувчиси, ўзбек романчилиги асосчиси Абдулла Қодирий асарларини ўқишни тавсия этади. Юқорида сизларга тавсия этилган адабиётлар кутубхонамиз жавонларидан ўрин олган. Марҳамат. Ташриф буюринг ва ушбу адабиётлардан баҳраманд бўлинг

Қоровулбозор тумани Ахборот- кутубхона маркази

Ахборот – библиография хизмати раҳбари :

Г. Ахмедова

